

Nebojša Grubor
Odeljenje za filozofiju
Filozofski fakultet
Univerziteta u Beogradu

Hegelovo utemeljenje estetike putem određenja kulturno-povesne funkcije umetnosti

Apstrakt U ovom radu se razmatra Hegelovo utemeljenje estetike kao filozofije lepe umetnosti i određenje kulturno-povesne funkcije umetnosti. Članak se nadovezuje na Hegelovu Estetiku u interpretaciji Anemari Getman-Zifert. U ovim interpretacijama Hegelova teorija umetnosti se izričito tumači s obzirom na pitanje o ulozi umetnosti u kulturi i povesti. U tekstu se najpre ispituje Hegelovo isključivanje prirodno lepog i određenje estetike kao filozofije umetnosti (I). Zatim sledi razmatranje Hegelovog opovrgavanja prigovora protiv filozofije umetnosti. Hegel postavlja pitanje da li je umetnost pogodan i dostojan predmet filozofskog posmatranja i na ovo pitanje se u kontekstu njegovog sistematskog polazišta pozitivno odgovara (II). Na kraju se Hegelovo utemeljenje estetike razmatra polazeći od uvida u kulturno-povesnu funkciju umetnosti kao tumačenja sveta (III).

199

Cljučne reči Estetika, filozofija umetnosti, umetnost, umetničko delo, G. V. F. Hegel, A. Getman-Zifert

1. Uvod

Hegelova estetička teorija predstavlja nezaobilaznu i prekretničku koncepciju unutar zapadne estetike u celini¹. Hegel je poslednji filozof kod kog pojmovi nauke i filozofije mogu da se izjednače. Tek nakon Hegelove smrti i tzv. „sloma“ sistema idealističke filozofije, više ne možemo da stavljamo znak jednakosti između filozofije i nauke. Time je omogućeno da se osnovni problem i pitanje savremene estetike: da li je estetika nauka ili filozofija, postavi i razume kao problem posthegelovske filozofije odnosno posthegelovske estetike.

Takođe, unutar moderne estetike Hegel predstavlja jednu od centralnih figura. Već je naime Baumgarten u sistematsko jedinstvo doveo *teoriju lepog, teoriju umetnosti i teoriju čulnog saznanja* odnosno povezoao *metafiziku lepog, teoriju umetnosti i gnoseologiju opažanja*² i prepleo

¹ Ovaj rad je pisan u okviru projekta Instituta za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu pod nazivom „Dinamički sistemi u prirodi i duštvu: filozofski i empirijski aspekti“ (Ev. br. 179041), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Scheer 1997: 55.

aistetički, kalistički i artistički momenat estetike. Počev od Baumgartena pod filozofskom estetikom podrazumevamo filozofskim interesom vođeno razmatranje tri osnovna problemska kompleksa: problematiku lepog, problematiku umetnosti i problematiku *aisthesis*a, i to *aisthesis*a u širokom značenju čulnosti, čulnog opažanja, oseta, osećaja i čitave sfere afektivnosti i emocionalnosti. U skladu sa ovako skiciranom pojmovno-istorijskom situacijom u pogledu pojma filozofske estetike, mogli bismo da razlikujemo i tri osnovna pristupa u pokušaju njenog utemeljenja odnosno tri različita filozofsko-estetička polazišta. Pod estetikom se može razumeti, najpre, teorija čulnog saznanja, zatim teorija lepog i najzad, teorija umetnosti. Ove tri osnovne mogućnosti trebalo bi povezati pre svega sa imenima Baumgartena, Kanta i Hegela. Hegelova estetika odnosno filozofija lepe umetnosti predstavlja u tom smislu jednu od tri karakteristične moderne estetičke koncepcije i uopšte jedno od tri karakteristična određenja estetike u pogledu tematskog predmeta njenog istraživanja.

Najzad, u istoriji estetike od Platona i Aristotela do 18. stoleća, ne samo što se smatralo da lepota predstavlja ne samo osnovnu temu onoga što bismo danas nazvali estetikom, nego da se ona sastoji od jednog skupa objektivnih osobina. Nešto je lepo i mi ga smatramo i nazivamo lepim, samo ukoliko ono predstavlja realizaciju skupa objektivno postojećih osobina, bilo da te osobine nazivamo odnosom delova, jedinstvom u mnoštvu, merom, simetrijom, proporcijom ili harmonijom. Skup tih osobina nam, doduše, ne garantuje da je neko umetničko delo ujedno remek-delo, ali bez skupa tih osobina nešto sigurno neće biti lepo. U 18. stoleću dolazi do subjektiviranja lepote. To znači da se lepo ne shvata više kao objektivna osobina, nego kao način reagovanja subjekta, lepo je nešto što u nama izaziva osoben osećaj. Ovo stanovište je najpre na uzoran način razvio Hjum, ali ga je mnogo diferenciranije razradio Kant. U skladu sa ovim procesom u toku 18. stoleća ne samo što je izmaknuto uporište objektivističkom shvatanju lepote, nego je omogućena pojava drugih važnih estetskih vrednosti, kao što je kategorija uzvišenog. Hegelova koncepcija estetike kao filozofije lepe umetnosti dovodi u pitanje ne samo svako objektivističko, nego i povesti i konteksta lišeno shvatanje i tumačenje lepote. Lepo umetničko delo, prema Hegelovom shvatanju, ne može se meriti klasicističko-objektivističkim merilima, ali je za njega podjednako problematična i analiza umetničkog dela polazeći od ukusa. Pitanje o umetničkoj lepoti je kod Hegela, mimo objektivističkih, bezvremenih merila, situirano u jedan kulturno-istorijski

kontekst. U ovom radu želeli bismo da pokažemo na koji način Hegelovo utemeljenje estetike koje sledi ideju određenja kulturno-povesne funkcije umetnosti kao tumačenja sveta, predstavlja kako otklon od tradicionalne, tako i putokaz za savremenu estetiku. U tom poduhvatu sledimo i Hegelovu filozofiju u interpretaciji Anemari Getman-Ziefert (Annemarie Gethmann-Siefert). Pomenuta autorka je jedan od vodećih autoriteta za pitanja Hegelove estetike, a njene interpretacije Hegelove filozofije umetnostise već više od dve decenija baziraju na prepisima slušalaca Hegelovih predavanja iz filozofije umetnosti i na osnovu njih dodatno potkrepljuju interpretativnu tezu o Hegelovom određenju kulturno-povesnog smisla i značenja umetnosti.

2. Estetika kao filozofija lepe umetnosti

Hegelova *Estetika* odnosno *Predavanja iz estetike* do nas su dospela kao monumentalno trotomno delo publikovano nakon Hegelove smrti. U sklopu izdanja Hegelovih dela u periodu od 1832. do 1845. godine, Hegelov učenik, Hajnrih Gustav Hoto (Heinrich Gustav Hotho) je publikovao i priredio Hegelova predavanja iz estetike. Hoto je 1835. godine objavio prvi tom, a do 1838. godine sva tri toma *Estetike*. Najzad, 1842. se pojavilo drugo izdanje *Estetike*, koje je u narednih 150 godina predstavljalo osnovu svih izdanja Hegelove estetike i koje se smatralo zao-kruženom verzijom Hegelove sistematski utemeljene filozofije umetnosti. Novija istraživanja izvora Hegelove estetike i publikacije sačuvanih zapisa slušalaca Hegelovih predavanja iz estetike, pokazuju razlike između Hotovog izdanja i zabeleženog teksta predavanja, i upućuju na zaključak da je Hoto u izvesnim aspektima pretumačio Hegelove ideje. Takođe, istraživanja u vezi sa izvorima Hegelove filozofije umetnosti omogućavaju da se bolje shvati razvoj Hegelove estetičke misli, kao i da se iznesu na videlo neki novi aspekti Hegelove filozofije umetnosti. Hegelova predavanja iz estetike koja je objavio Hoto referišu na četiri jednosemestralna predavanja koja je Hegel držao u Berlinu i koja je tokom ponovnog čitanja stalno menjao, proširivao, precizirao i aktualizovao³. Hegel je predavanja iz estetike ili filozofije umetnosti držao najpre u Hajdelbergu 1818. godine, a zatim u Berlinu, u zimskom semestru 1820/21, letnjem semestru 1823, letnjem semestru 1826. i zimskom semestru 1828/29. godine. Hegel je za svako od ovih predavanja, kako hajdelberška, tako i berlinska, imao jednu svesku sa beleškama. Pri čemu je Berlinska sveska bila dopunjavana i proširivana. Obe sveske

3 Gethmann-Siefert 2005: 17–18.

su izgubljene⁴. Međutim, sačuvano je više zapisa i prepisa predavanja (po svemu sudeći ukupno 12) od kojih se do sada pojavilo četiri. Jedan prepis iz 1820/21, zatim Hotov zapis predavanja iz 1823⁵ i najzad dva prepisa predavanja iz 1826⁶. godine, a u pripremi je i objavljivanje predavanja iz 1828/29. godine. Do sada je objavljeno ukupno četiri prepisa. Ipak, bez obzira na razlike objavljenih zapisa Hegelovih predavanja i Hotove edicije, Hegelovo određenje estetike kao filozofije lepe umetnosti predstavlja nesumnjiv zajednički imenitelj i za Hotovu ediciju i za objavljena predavanja iz filozofije umetnosti.

202

Za Hegela naziv *estetika* koji označava nauku o principima čulnosti nije sasvim pogodan za imenovanje onoga što on podrazumeva pod tom disciplinom⁷. Ni izraz *kalistika* kao oznaka za teoriju lepog, nije zaživeo i ne pogađa ono što bi Hegel želeo da u vezi sa estetikom bude istaknuto. Za Hegela područje estetike predstavlja carstvo lepog, ali to je carstvo lepe umetnosti odnosno umetnički lepog. Hegel za razliku od Kanta smatra da priroda i ono što se naziva prirodno lepim ne zaslužuje da predstavlja istinski predmet estetike odnosno filozofije (lepe) umetnosti. Objavljeni prepisi Hegelovih predavanja iz estetike, već samim svojim naslovima svedoče o promeni pravca i težišta istraživanja koja se dogodila sa Hegelom. Ta predavanja po pravilu u naslovu imaju naziv *filozofija umetnosti*.

Hegelov prvi korak u zasnivanju estetike sastoji se u isključivanju prirodno lepog iz tematskog područja estetičkih istraživanja i ograničavanju estetičke problematike na umetnički lepo. Pritom se radi o jednom u odnosu na tradiciju estetike veoma radikalnom ograničenju predmeta ove filozofske discipline. Hegel je, naime, svestan da je uobičajeno da se govori o lepoj boji, nebu, reci, cveću, životinjama, i ljudima⁸, ali svakako i činjenici da je u tradicionalnoj estetici velika teorija lepog prema kojoj se lepo sastoji u rasporedu delova i jedinstvu u mnoštvu elemenata, zapravo konstituisana polazeći od tzv. organske analogije. Podsetimo se samo njene, možda prve jasne formulacije kod Platona: „Ali ćeš, mislim, priznati mi bar ovo: svaka beseda mora biti sastavljena kao živo biće, mora imati svoje vlastito telo, tako da nije ni bez glave, ni bez noge, nego da ima i trup i udove, a pisana onako kako dolikuje jedan drugome i celini“ (Platon 1979: 161); a zatim i kod Aristotela: „Zatim, ono što je lepo,

4 Hegel 2003.

5 Hegel 2004; Hegel 2005.

6 Hegel 1986a: 4.

7 Hegel 1986a: 4.

8 Hegel 1986a: 4.

bilo to živo biće, bilo svaka stvar koja je sastavljena iz pojedinih delova, treba ne samo da te delove ima dobro poređane nego da ima i određenu veličinu, ne ma kakvu, jer ono što čini lepotu, to je veličina i poredak“ (Aristotel 1988: 57). Naime, održavanje veze lepote sa prirodom i prirodnim predmetima predstavlja sastavni deo zapadne estetičke tradicije, od njenih početaka, pa sve do Kanta i njegovog stava: „Priroda je bila lepa kada je u isto vreme izgledala kao umetnost; i umetnost se može nazvati lepom jedino kada smo svesni da je umetnost, a da nam ipak izgleda kao priroda“ (Kant 1991: 195). Lepota je, dakle, raspored delova, tako da ti delovi budu prikladni jedan drugom i celini. Ona je s jedne strane shvaćena kao objektivno svojstvo lepih predmeta, ali ujedno i kao svojstvo koje je pre svega prisutno u živim bićima i prirodi. Kada Hegel tvrdi kako umetnički lepo stoji na višem stupnju od prirode onda se on suprotstavlja magistralnom toku dotadašnje zapadne estetike, i samim tim i svojim neposrednim prethodnicima unutar prosvetiteljske estetike.

203

Hegel polazi od toga da „umetnička lepote predstavlja lepotu koja je u duhu rođena i u njemu preporođena, te ukoliko duh i njegove tvorevine stoje na višem stupnju od prirode i njenih pojava utoliko je i umetnički lepo uzvišenije od lepote u prirodi“⁹. Rđava dosetka je, nastavlja Hegel svoju argumentaciju, uzvišenija od bilo kog proizvoda prirode, jer u toj dosetki ima više duhovnosti i slobode. Zatim navodi primer kojim prkositi filozofskoj tradiciji metaforike i glorifikacije svetlosti i sunca. Sunce je, kaže Hegel, u pogledu svog sadržaja nešto apsolutno nužno, a rđava dosetka nešto slučajno i prolazno. Međutim, Sunce je prirodna egzistencija, uzeto za sebe, Sunce je indiferentno, i nije u sebi ni slobodno ni samosvesno, za razliku od dosetke. Ukoliko Sunce posmatramo na taj način u vezi sa drugim prirodnim činjenicama, onda ga ne posmatramo zasebno i ne možemo ga smatrati lepim.¹⁰

Umetnička lepota je zbog toga ne na relativno, nego na apsolutno višem stupnju nego prirodna lepota. Samo je duh ono što je istinito, što u sebi obuhvata sve, tako da svako lepo jeste pravo lepo samo ukoliko više učestvuje u duhu i ukoliko je njime proizvedeno. Prirodno lepo je, eventualno, samo refleks lepog koje pripada duhu¹¹.

Kako bi, dakle, trebalo razumeti ovu osnovnu Hegelovu zamisao o umetnički lepom? U prvom koraku Hegel se odvaja od tradicije estetike

9 Hegel 1986a: 4.

10 Gethmann-Siefert 2005: 253.

11 Gethmann-Siefert 2005: 254.

204 prosvetiteljstva u definisanju područja svog razmišljanja¹². U filozofiji nije reč o prirodnoj lepoti i njenom značaju za čoveka, nego o teoriji umetničke lepote. Hegelov argument cilja na utemeljujuće pitanje o značenju umetnosti „za nas“, za ljude. Umetnička lepota mora da bude više cenjena nego prirodna lepota, zbog toga što ju je stvorio čovek, a nije neka naprosto pronađena lepota. Umetnička lepota nas, nasuprot prirodno lepom, ne vara o tome da se radi o nečemu što je stvorio čovek. U umetnosti se radi o jednom momentu ljudske kulture, a ne o prirodi. Na pozadini ovog uvida onda se i prirodna lepota može rekonstruisati kao konstrukt ljudskog opažanja sveta: ona proističe iz opažaja prirode – kao da je priroda jedno namerno oblikovano delo. Dakle, osnovno područje njegove estetike predstavlja fenomen umetnički lepog nastao iz povesnog delanja čoveka i samo takav fenomen može da se rekonstruiše u filozofiji. Umetnički lepo poseduje rang ne zato što naprosto odgovara potrebi čula za harmonijom, nego zbog toga što čovek u njemu susreće samog sebe kao slobodnog i umnog u delanju.

Anemari Getman-Zifert, međutim, objašnjava i širi kontekst i smisao Hegelovog odbacivanja prirodne lepote kao tematskog područja estetičkih istraživanja. Naime, upravo je carstvo lepog, i to pretežno prirodno lepog definisalo pravo područje estetičkog istraživanja u tradicionalnoj estetici uključujući i Kantovu *Kritiku moći suđenja*, a ta lepota, prirodna lepota, bila je shvaćena kao lepota stvorena od boga. Unapred dodeljeni zadatak umetnosti sastojao se prema tom shvatanju u tome da umetnost u svojim delima podražava lepotu u prirodi, umetnost je dakle koncipirana kao „služba bogu“ na taj način što ona ono što je bog stvorio podražavanjem uzdiže na ljudski i konačan način¹³. Hegel upravo ovakvu teoriju umetnosti odbacuje. Ukoliko se umetnost odredi kao podražavanje prirode, onda ona nije, kao što Hegel smatra, čulni suštinski element ljudske kulture, putem kog čovek, preko svog stvaranja, dospeva do samog sebe, nego predstavlja samo jedan suštinski element religiozno usmerene kulture¹⁴. Hegel kao prosvetljeni građanin moderne države zastupa shvatanje umetnosti koja je suprotstavljena razumevanju umetnosti kao elementu religiozno oblikovane kulture. Zbog toga Hegel zahteva da umetnički lepo bude utvrđeno kao istinsko područje filozofije umetnosti. Umetnički lepo bi od početka bilo prepoznato kao ljudski proizvod i zbog toga umetnički lepo stoji više od prirodno lepog. Hegelovo određenje predmeta filozofske estetike zasnovano je na uvidu

12 Hegel 1986a: 5.

13 Hegel 1986a: 7.

14 Hegel 1986a: 6; Hegel 1986b: 17.

da je za umetnost odnosno umetnički lepo karakteristična njena specifična kulturno-povesna uloga – uloga medijuma u kom se svet zahvata na način saobrazan čovekovom povesnom samorazumevanju. Hegel je umetnost usko povezao s napretkom samosvesti kroz um i slobodu i na taj način ju je shvatio kao jedan važan oblik povesne kulture uopšte¹⁵.

Ukoliko umetnost, naravno zajedno sa kategorijama umetničkog dela, umetničkog stvaralaštva i razumevanja umetnosti predstavlja osnovno, ali i jedino polazište filozofske estetike odnosno filozofije umetnosti, onda Hegelova estetička pozicija predstavlja još jedan korak ka sužavanju tematskog područja estetike kako u odnosu na Kanta, tako, još u većoj meri, u odnosu na Baumgartena. Ovde nećemo ulaziti u detaljnu interpretaciju Hegelove filozofsko-umetničke pozicije, nego ćemo samo u izvesnoj meri razmatrati, najpre, prigovore koji se upućuju estetici shvaćenoj kao filozofija umetnosti, a zatim ćemo u meri koja nam je neophodna da bismo razumeli pravi smisao Hegelovog zasnivanja estetike, pomenuti Hegelovo shvatanje umetničkog dela, ideala kao postojanja ideje, pitanje o različitim formama umetnosti kao i tezu o kraju odnosno prošlom karakteru umetnosti za nas.

205

3. Razmatranje prigovora protiv filozofije umetnosti

Dva prigovora, prema Hegelovom mišljenju, mogu da se upute filozofiji umetnosti. Prvi se tiče pitanja da li je umetnost dostojna da bude predmet naučnog proučavanja¹⁶ i ovim prigovorom se u osnovi izražava sumnja u kulturnu relevanciju umetnosti. Drugi prigovor se tiče pitanja: da li je umetnost pogodna da bude predmet naučnog odnosno filozofskog proučavanja¹⁷ i njime se izražava sumnja u mogućnost adekvatne filozofske tematizacije umetnosti. Svaki od prigovora sadrži nekoliko misaonih slojeva i aspekata.

Prvim prigovorom se formuliše stav kako umetnost nije nešto ozbiljno, i kako ona, naprotiv, pada izvan pravih ciljeva života. Čini se da doprinosi slabljenju i popuštanju duha predstavlja luksuz i višak. Međutim, čak i kada bi se umetnost na izvestan način potčinila ozbiljnim ciljevima, sredstvo njene primene je obmana (Täuschung)¹⁸. Život lepog, ističe Hegel, sastoji se u prividu (Schein)¹⁹, a u sebi istiniti ciljevi ne bi smeli da se ostvaruju putem obmane.

15 Hegel 1986a: 9.

16 Hegel 1986a: 9.

17 Hegel 1986a: 9.

18 Hegel 1986a: 10.

19 Gethmann-Siefert 1995: 210.

Međutim, s obzirom da duh proizvodi dela lepe umetnosti kao srednji izmirujući član između čisto spoljašnjeg čulnog i čiste misli, kao nešto što stoji između prirode i konačne stvarnosti, s jedne, i beskonačne slobode pojmovnog mišljenja, s druge strane, umetnost u sferi (apsolutnog) duha zauzima svoje (visoko) mesto pored religije i filozofije²⁰. Umetnost ne samo što nije nešto sporedno i neozbiljno, nego se u njoj radi o istini. Umetnost predstavlja „jedan način na koji u svesti ističe i izražava ono što je božansko, najdublje čovekove interese i najobimnije istine duha“.

206

S druge strane, Hegel dovodi u pitanje i prigovor o obmani i prividu kao opštem elementu umetnosti. Naime, privid u umetnosti nije nešto što ne treba da postoji, naprotiv „sam privid je za suštinu suštinski, istina ne bi postojala kada se ne bi priviđala i pojavljivala, kada ne bi bila jedna i ista, kako po sebi tako i za duh uopšte“. Hegel objašnjava kako empirijska stvarnost unutrašnjeg i spoljašnjeg sveta nije prava stvarnost, nego stvarnost koja je u poređenju sa umetnošću zapravo čisti privid i gruba obmana. Obrnuto, pojave umetnosti nisu prost privid i mora im se „u poređenju sa običnom stvarnošću pripisati uzvišenija realnost i istinitije određenje bića“.

Hegel, dakle, jasno razlikuje puki, zavaravajući i obmanjujući privid od lepog privida. Putem puke čulnosti istina postaje nejasna i mogu da nastanu obmana i varka u pogledu istine. U ljudskom životu se, međutim, ne radi o varci, nego o istini. Zato je za Hegela lepi privid, privid umetnosti, zapravo „način spoljašnjosti umetnosti“, a umetnost nije svet obmane nego svet istine. Realnost nema više istine, nego izvršavanje realnosti.

Drugi prigovor koji se tiče pogodnosti i dostupnosti umetnosti za filozofsku tematizaciju, mnogo je jasnije istaknut u predavanjima iz 1826. godine, nego u Hotovoj ediciji. Ovaj prigovor se sastoji iz dva razmišljanja. Najpre se postavlja pitanje da li filozofija uopšte može da izađe na kraj sa beskonačnom mnogostrukošću umetničkih proizvoda fantazije. Neograničeni obim materijala, beskonačna raznolikost predmeta mogu da predstavljaju problem za filozofsku refleksiju. Drugo razmišljanje iz ovog prigovora tiče se činjenice da je lepo stvar opažaja, koji se sa svoje strane u skladu sa sopstvenom prirodom, opire filozofskom posmatranju. Opažajna priroda umetničkog predmeta je, prema tome, takva da izbegava filozofsko tematizovanje.

20 Hegel 2004: 4–8; Hegel 2005: 52–54.

Na prvo razmišljanje Hegel odgovara argumentacijom, prema kojoj, premda produkcija umetničkih dela od strane fantazije izgleda neograničena, ova su dela ipak ograničena upravo njihovim sopstvenim sadržajem. Naime, bez obzira na naizgled razobručenu fantaziju, umetnost je obavezna prema svom sadržaju da sledi onaj krug istine koji pokušava da artikuliše, a to za nju pruža izvesne oslonce, tako da njene forme nisu prepuštene pukom slučaju. Što se tiče drugog razmišljanja, Hegel polazi od toga da su umetnost i njena dela ponikla iz duha i da putem duha i mišljenja mogu da budu shvaćena. Moć mislenog duha je takva da sebe shvata ne samo u čistoj misli, nego i u svom otuđenju u osećaju i čulnosti, sebe može da shvata u drugome.

Shvatanjem estetike kao filozofije lepe umetnosti i opovrgavanjem oba prigovora protiv estetike, koncipirane kao filozofija umetnosti, Hegel je zapravo precizirao uporišta svoje sopstvene estetičke pozicije koja ćemo razmotriti u narednom poglavlju teksta.

207

4. Kulturno-povesna funkcija umetnosti: umetnost kao tumačenje sveta

Hegelovo utemeljenje estetike kao filozofije lepe umetnosti i isključivanje prirodno lepog iz tematskog područja estetike impliciraju da princip njegove estetike nije podražavanje prirode, nego koncept umetničkog dela. Umetničko delo je produkt pojedinca, genija, ali je ujedno nešto što nosi ljudska zajednica, što pripada čovečanstvu²¹. Delo ima dve komponente: ono je, ističe Anemari Getman-Ziefert, produkt ljudskog rada i ujedno ustanovljavanje opažajnog tumačenja sveta²². U umetničkom delu ljudska kultura pronalazi svoj prvi svesni izraz, a ovaj izraz je uvek povestan²³.

Pojam umetničkog dela je dodatno određen posredstvom pojma lepog, tj. lepog privida. Pojam lepog privida stoji u osnovi Hegelovog shvatanja umetničkog dela kao ideala. Ideal, pak, za razliku od Hotove edicije Hegelovih predavanja o estetici, nije određen kao čulno pojavljivanje ideje, nego kao postojanje odnosno egzistencija ideje u ljudskoj povesti²⁴. Hegel polazi od strukturalnog tipiziranja načina delovanja ideala u povesti putem simboličke, klasične i romantične forme umetnosti. U skladu sa različitim epohama i kulturama, umetnost ima drugi oblik i

21 Gethmann-Siefert 1995: 206.

22 Gethmann-Siefert 1995: 206.

23 Gethmann-Siefert 1995: 207–208.

24 Hegel 2003: 211.

različito dejstvo²⁵. Zbog toga, prema Hegelovoj filozofiji umetnosti, za razliku od tradicionalne estetike, umetnička dela ne upućuju na nešto večno važeće, neku ideju lepote, nego na neku svagda određenu funkciju umetnosti u čovekovoј povesnoj kulturi. Hegelovo istraživanje povesnosti kulture i njenog realnog povesnog razvoja pokazuje kako je umetnost, doduše, sastavni deo ljudske kulture, ali da njena uloga varira u skladu sa istorijskim uslovima²⁶.

208

Ideal je doduše shvaćen kao način prezentnosti ideje, kao postojanje ili egzistencija ideje. Ali to znači da je princip podražavanja prirode i upućenost umetnosti na neku opštevažeću ideju (platonovskog tipa) lepote, zamenjen idealom koji je shvaćen kao realizacija ideje (kantovskog tipa), ideje koja je shvatljiva čoveku i realizovana kroz čovekovu delatnost. Prelaz sa podražavanja prirode i prirodno lepog na umetničko delo i ideal, predstavlja prelaz sa formalne na sadržinsku estetiku. Za sadržinsku estetiku je karakteristična teza o vezi sadržaja i forme. Umetnost nije jednostavno opisivanje prirode i sveta, nego ona pruža „predstavu predstave“²⁷. Umetničko delo je predstava (oblik, forma) predstave (sadržaja, jednog već struktuiranog iskustva sveta, pogleda na svet). Umetničko delo kao ideal je način predstavljanja načina na koji sami sebe razumemo/predstavljamo unutar neke kulturno-povesne zajednice. Umetničko oblikovanje neke slike sveta ispada svagda drugačije u zavisnosti od sposobnosti pojedinaca, ali i unapred datih povesnih mogućnosti kako načina umetničkog oblikovanja, tako i onoga što se umetnički oblikuje, pogleda na svet. Tri su moguće verzije takvog formiranja, u njima su utvrđena tri načina, putem kojih umetnost posreduje pogled na svet u obliku lepog privida, a to znači da postoje tri, već pomenute, forme umetnosti. Ove forme umetnosti su, u smislu strukturalnog posredovanja istine, jednake, ali, zbog istorijske uslovljenosti, ipak su međusobno različite mogućnosti oblikovanja i izvršavanja umetnosti, odnosno različiti su načini realizovanja ideala.

Imajući u vidu gornja izvođenja možemo, zajedno sa A. Getman-Zifert, da zaključimo kako određenje ideala kao postojanja ili egzistencije ideje sadrži ujedno određenje kulturne funkcije umetnosti, a ova funkcija umetnosti sastoji se u tome da razvija opažajno shvatljivo tumačenje sveta. Umetnost – podsetimo se stavova iz prethodnog poglavlja teksta – jeste *dostojna* da bude predmet filozofske obrade, ne zato što izlazi

25 Gethmann-Siefert 1995: 212.

26 Gethmann-Siefert 1995: 212.

27 Hegel 1986a: 12.

u susret našem osećaju ili potrebi za harmonijom, već upravo zato što izlazi u susret istinskim konačnim svrhama ljudskog života. Ona proističe iz pitanja o tome u čemu se sastoji srećan čovekov život. „Umetnost nije oduševljenje i osećaj, nego posredovanje istine“.

Na ova izvođenja nadovezuje se Hegelova misao o kraju umetnosti. Hegelova teza o kraju umetnosti s jedne strane označava refleksiju o položaju umetnosti unutar kulture uopšte, ali takođe, omogućava da se razume eventualna nova funkcija umetnosti unutar modernog društva. U tezi o kraju umetnosti se tvrdi da umetnost „u pogledu svoje najviše namene, jeste i ostaje za nas nešto što pripada prošlosti“, i da na osnovu svog parcijalnog važenja ne može da u modernom građanskom društvu važi kao jedini ili nadređen kulturno-povesni tip čovekove orijentacije. Ova Hegelova teza nam, s jedne strane, govori da za modernog čoveka građanskog društva umetnost više ne predstavlja ono što je eventualno predstavljala za građane grčkog polisa, ali s druge strane, Hegel pokušava da putem nje artikuliše nenadomestivu kulturnu funkciju, koju umetnost ima u modernom društvu. Umetnost nema više povesno-oblikujuću i za svakodnevni život pojedinca presudnu funkciju, ali ona predstavlja medijum refleksije koji se u savremenoj kulturi ne može meriti ni sa jednim drugim tipom iskustva.

209

Hegel je prvi mislilac koji je čitavu estetičku refleksiju sasvim eksplicitno i nedvosmisleno skrenuo na put filozofije umetnosti. Hegelova estetika svoju okosnicu zbog toga ima u određenju umetnosti. Umetnost je kod Hegela shvaćena kao jedan od suštinskih momenata ljudske kulture, i to kao jedno opažaju primereno tumačenje sveta. Hegelova filozofija umetnosti pokazuje na koji način mu je pošlo za rukom da artikuliše novu ulogu umetnosti u modernom svetu. Zbog toga bi aktuelnost i relevanciju Hegelove teorije umetnosti, kao i njen otklon od tradicionalne estetike, trebalo videti u Hegelovom pokušaju da položi račun o ulozi koju umetnost kao tumačenje sveta ima u kulturi i povesti. U rasvetljavanju tog pokušaja sastoji se i značaj Anemari Getman-Zifert, odnosno njena interpretacija Hegelove teorije umetnosti.

Primljeno: 15. mart 2013.

Prihvaćeno: 7. april 2013.

Literatura

- Aristotel (1988), *O pesničkoj umetnosti*, Prev. M. Đurić, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Bubner, Rüdiger (2005), „Georg Wilhelm Friedrich Hegel“, u S. Majetschak (Hrsg.), *Klassiker der Kunstphilosophie. Von Platon bis Lyotard*, München: C.H. Beck, s. 162–178.
- Gethmann-Siefert, Annemarie (1995), *Einführung in die Ästhetik*, München: Wilhelm Fink.
- Gethmann-Siefert, Annemarie (2005), *Einführung in Hegels Ästhetik*, München: Wilhelm Fink.
- Gethmann-Siefert, Annemarie (2000), „Die Kunst (§§ 556-563)“, u H. Schnädelbach (Hrsg.), *Hegels „Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften“ (1830). Hermann Drüe, Annemarie Gethmann-Siefert, Christa Hackeneschm Walter Jaeschke, Wolfgang Neuser und Herbert Schnädelbach*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, s. 317–374.
- Hegel, Georg Vilhelm Fridrih (1986a), *Estetika I*, Prev. N. Popović, Beograd: BIGZ.
- 210 Hegel, Georg Vilhelm Fridrih (1987), *Enciklopedija filozofskih nauka*, Prev. V. Sonnenfeld, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1986b), *Vorlesungen über die Ästhetik I-III*, Werke 13-15, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (2003), *Vorlesungen über die Philosophie der Kunst*, Hrsg. A. Gethmann-Siefert, Hamburg: Felix Meiner.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (2004), *Philosophie der Kunst oder Ästhetik*, Hrsg. A. Gethman-Siefert, B. Collenberg-Plotnikov, F. Iannelli, K. Berr, München: Wilhelm Fink.
- Hegel, G. Wilhelm Friedrich (2005) *Philosophie der Kunst*, A. Gethmann-Siefert, J-I. Kwon, K. Berr, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kant, I. (1991), *Kritika moći suđenja*, Prev. N. Popović, Beograd: BIGZ.
- Majetschak, Stefan (2007), *Ästhetik zur Einführung*, Hamburg: Junius Verlag.
- Platon (1979), *Ijon, Gozba, Fedar*, Prev. M. Đurić, Beograd: BIGZ.
- Reicher, Maria (2005), *Einführung in die philosophische Ästhetik*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Scheer, Brigitte (1997), *Einführung in die philosophische Ästhetik*, Darmstadt: Primus Verlag.
- Schnädelbach, Herbert (2001), *Hegel zur Einführung*, Hamburg: Junius Verlag.

Nebojša Grubor

Hegels Begründung der Ästhetik durch die Bestimmung
der kulturgeschichtlichen Funktion der Kunst

Zusammenfassung

In dieser Arbeit wird Hegels Begründung der Ästhetik als Philosophie der schönen Kunst und die Bestimmung der kulturgeschichtlichen Funktion der Kunst behandelt. Der Aufsatz schließt sich an die Annemarie Gethmann-Siefert's Interpretation von Hegels Ästhetik. In dieser Interpretation wird Hegels Kunsttheorie ausdrücklich im Hinblick auf die Frage nach der Rolle der Kunst in der Kultur und in der Geschichte erörtert. Im Text wird zuerst Hegels Ausschließen des Naturschönen und die Bestimmung der Ästhetik als Philosophie der Kunst untersucht (I). Dann folgt die Erörterung von Hegels Widerlegung der Einwürfe gegen die Philosophie der Kunst. Hegel geht auf die Frage ein, ob die Kunst überhaupt einer philosophischen Betrachtung fähig und würdig sei, und diese Frage wird im Kontext von Hegels systematischen Ansatzes positiv beantwortet (II). Am Ende wird Hegels Begründung der Ästhetik im Ausgang vom Einblick in der kulturgeschichtlichen Funktion der Kunst als Deutung der Welt behandelt (III).

Schlüsselwörter Ästhetik, Philosophie der Kunst, Kunst, Kunstwerk, G. W. F. Hegel, A. Gethmann-Siefert.